

Prve borbe u sastavu Šeste udarne divizije

(17. novembar - 2. decembar 1942)

U jesen 1942. godine narodnooslobodilački pokret postiže presudne pobjede. Poslije bihaćke operacije stvorena je centralna jugoslovenska slobodna teritorija od oko 50.000 kvadratnih kilometara. U srcu te republike narodnooslobodilačkih odbora, koju okupatorske komande nazivaju »Titovom državom«, u Bihaću je u noći 26. i 27. novembra održano prvo zasjedanje parlamenta revolucije - Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije. Još nije formirana vlada narodnooslobodilačkog pokreta, zbog međunarodnih razloga, ali je Jugoslavija u osnovi već uspostavljena kao federacija ravnopravnih naroda, koji su se svojom nadljudskom borbom trajno opredijelili da žive zajedno, u zajedničkoj državi, u odnosima kojima su osnovne mjere ravnopravnost, bratstvo i jedinstvo. Istovremeno, zapravo nekoliko tjedana ranije, početkom novembra, partizanska vojska Jugoslavije, dotad svrstana u odrede i (jednim dijelom) u brigade reorganizira se u Narodnooslobodilačku vojsku Jugoslavije.

Prerastanjem dijela partizanskih odreda u savremenu vojsku, to jest u NOVJ, stvaraju se proleterske i udarne divizije (tri pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba, dvije krajiške i tri u Hrvatskoj) i dva prva korpusa. O tome da će 1. brigada ući u diviziju prvi put je borcima govorio komandant zone u Krbavici 8. oktobra. Šest tjedana kasnije ta je informacija postala činjenica: 17. ili 18. novembra, dok je brigada, orijentirana prema Karlovcu, rastjerivala i hvatala ustaše oko Korane, štab je obaviješten da brigada, s. 2. i 3. ličkom, ulazi u sastav prve od tri upravo formirane divizije u Hrvatskoj. Sve tri divizije su bile u 1. hrvatskom korpusu.³⁵⁵ Brigade novoformiranih divizija su bile s područja 1. operativne zone. Samo je u 8. diviziju ušla i jedna brigada 5. operativne zone. Za komandanta korpusa je postavljen španski borac Ivan Gošnjak, a za političkog komesara Većeslav Holjevac. Komanda nad 6. divizijom povjerena je španskom borcu Srećku Manoli i zamjeniku komesara Glavnog štaba Hrvatske Radi Žigiću.³⁵⁶

Kad je 6. divizija formirana, njena 1. brigada imala je na licu mjesta 1048 boraca. Tjedan dana ranije po spisku brigada je imala 1279 boraca, a u borbenom rasporedu uoči napada na Slunj bilo ih je 1082. Samo od 14. do 18. novembra brigada je ostala bez 34 borca. U četiri bataljona i četi za vezu tada je bilo 8 drugarica. U KPJ, SKOJ-u i kandidat-skim grupama za prijem u Partiju tada je bilo 550 boraca i rukovodilaca, više od 50 posto.

³⁵⁵> Zb. NOR, II/1, 200.

³⁵⁶> Isto.

Iz izvještaja od 17. novembra³⁵⁷¹ vidi se socijalni, nacionalni i politički sastav brigade, po bataljonima:

»Marko Orešković«: 291 borac (64 u komandnom sastavu); 37 radnika, 219 seljaka, 3 zanatlije, 10 namještenika, 17 vojnih lica, 5 intelektualaca; 284 Srbina, 6 Hrvata, 1 Musliman; 34 člana Partije i 257 »vanpartijskih komunista«, među koje su uračunati i skojevci, i kandidati, i svi ostali.

»Pekiša Vuksan«: 192 borca (52 u komandnom sastavu); 7 radnika, 150 seljaka, 16 zanatlija, 1 namještenik, 10 vojnih lica, 8 intelektualaca; 186 Srba i 6 Hrvata; 26 članova Partije, i 166 »vanpartijskih komunista«.

Treći kordunaški bataljon: 326 boraca (58 u komandnom sastavu); 306 seljaka, 15 zanatlija, 3 namještenika, 1 vojno lice i 1 intelektualac; 324 Srbina i 2 Hrvata; 58 članova Partije, i 268 »vanpartijskih komunista«.

Četvrti banijski bataljon: 213 boraca (48 u komandnom sastavu); 22 radnika, 158 seljaka, 25 zanatlija, 2 namještenika, 3 vojna lica i 3 intelektualca; 203 Srbina i 10 Hrvata; 41 član Partije, i 172 »vanpartijska komunista«.

Štab brigade i obezbjeđenje: 26 boraca (9 u štabu); 2 radnika, 15 seljaka, 1 zanatlija, 2 namještenika, 3 vojna lica i 3 intelektualca; 25 Srba i 1 Hrvat; 7 članova Partije, i 19 »vanpartijskih komunista«.

Posebni podataka o četi za vezu nema.

Članova Partije je u čitavoj brigadi bilo 166; samo četvorica od njih nisu bili u komandnom sastavu, a inače u tom sastavu je bilo 75 »vanpartijskih komunista«. Po nacionalnom sastavu komandni kadar su sačinjavali uglavnom Srbi; od 25 Hrvata u brigadi njih 15 je bilo u komandnom sastavu. U Savezu komunističke omladine bilo je 17. novembra 1942. godine 280 boraca.

Kada je počeo djelovati štab 6. divizije, pouzdano se ne zna. Prema nekim podacima moglo bi se reći da je uspostavljen odmah poslije zauzimanja Slunja. U svakom slučaju, taj štab bio je imenovan svakako prije 20. novembra, jer su već 20. novembra komandant Srećko Manola i komesar Rade Žigić potpisali »marševsku zapovijest komandanta VI divizije Korpusa Narodnooslobodilačke Partizanske vojske Hrvatske«, po kojoj je određeno da 1. brigada »krene 21. ovoga mjeseca u jutro u 8 časova sa zbornog mjesta za cijelu brigadu Veljun« prema Dvoru na Uni. Isti zadatak je tada dobila i 2. brigada 6. divizije (2. lička), a Treća (9. hrvatska) bila je prethodno usmjerena prema jugoistočnoj Lici i Bosanskom Grahovu.

Od Veljuna, gdje se brigada zadržavala »čisteći teren« poslije oslobođenja Slunja, preko Kladaše i Vrnograča, do Rujevca, »gdje će se brigada smjestiti i odmoriti, te čekati daljnje naređenj«³⁵⁸, u vezi uključivanja u borbu za Dvor na Uni, trebalo je preći 84 kilometra. Prvi put brigada tada ulazi u muslimanska sela; otud naglašen zahtjev: u svakom trenu nastupati kao tumač i svjedok bratstva i jedinstva.

Troredovi 1. brigade - marširalo se, naime, u kolonama po tri, po španjolskom iskustvu komandanata Korpusa i Divizije - u Cazinsku krajinu ušli su popodne 21. novembra. Na ulazu u Kladašu, gdje je brigada

357) Isto, V/30, 518.

358) AVII, 795, 1-1.

prenočila, borci su opomenuti da nepozvani »ne zalaze u muslimanske kuće« i upozoreni »da ni gestom ni riječi ne vrijeđaju muslimanske žene«³⁵⁹) Sutradan na prolasku kroz Vrnograč, svi naoružani seljaci su pozvani da predaju oružje, a brigadi je naređeno da se »osloni na političke radnike koji već djeluju u Vrnograču«³⁶⁰) U zonu razmještaja, gdje je čekano naređenje za napad na Dvor, brigada stiže 23. novembra. Bataljoni su raspoređeni u zaseoke rasutog Rujevca (Dupale, Meničani, Preradovići) pored srednjovekovnog Pedaljgrada, na obalama Žirovca i Stupnice. Odatle do Dvora na Uni, cestom što vijuga uz potok Žirovac, ima 13 kilometara.

Napad na Dvor na Uni 1. hrvatski korpus je uskladio s napadom snaga 1. bosanskog korpusa na susjedni Bosanski Novi, dakako sa znanjem da te noći u Bihaću zasjeda Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije. Neposredno na Dvor na Uni su napadale dvije brigade izmještanog rasporeda - 7. banijska i 2. lička. Na neprijatelja utvrđenog južno od Dvora na Uni, nasuprot Bosanskog Novog, napadala je 8. banijska brigada, koja je ujedno imala zadatak da spriječi pristizanje pomoći napadnutom Novom iz Dvora. Sjeverno od Dvora, na neprijatelja u naseljima duž ceste prema Kostajnici napadala je 1. brigada 6. divizije:

Treći i Četvrti bataljon trebali su zaposjesti položaje 16 kilometara sjeveroistočno od Dvora, blizu ušća Volinje u Unu, između Krišnice i 284 metra visoke Crlješnice; precizirano je da bataljoni postave zasjede između kota 284 i 219 »prema cesti i pruži«; tu je raspoređen i brigadni protukolski mitraljez. Bataljoni su dobili zadatak da prekopaju cestu i zaustave prodore neprijatelja od Kostajnice prema Dvoru.

Prvi bataljon je imao zadatak da se rasporedi oko sela Šegestina, pri čemu blokira neprijateljski garnizon u Zrinu, 22 kilometra sjeverno od Dvora, i zajedno s dijelovima 2. bataljona »učestvuje u gonjenju neprijatelja i čišćenju Pounja«.

Drugi bataljon je imao zadatak da se uklini u neprijateljski raspored 2 kilometra sjeverno od Dvora, između Dvora i Zmlače, »u svrhu osiguranja naših snaga u Dvoru od Zmlače i sprečavanja bijega neprijatelja iz Dvora, te hvatanja istoga«.³⁶⁰

Cjelovit posao planiranja obavljen je u štabu Korpusa, čak bez konzultiranja štabova divizija i brigada. To će, dakako, imati odraza na rezultate, ne toliko u odnosu na iskazanu borbenost jedinica, koliko na objedinjavanje njihovih energija. Štabovi divizija su prilikom planiranja toliko zanemareni da komandant 6. divizije nije čak prisutan ni u komandantskom izvidanju. Zapovijest komandanta 6. divizije nije drugo doli prijepis korpusne zapovijesti u kojoj su naznačeni i zadaci pojedinih četa.³⁶²

U Glavnom štabu Hrvatske i tek oformljenom štabu 1. hrvatskog korpusa vjerovalo se da se prikupljanje jedinica 6. i 7. divizije obavlja s mnogo osjećaja za konspiraciju, ali svi naporu da se prikriju namjere pripremanog napada ostali su uzaludni. Najviši okupatorsko-kvislinški

⁹) IstO.

³⁶⁰) IstO.

³⁶¹) IstO, 795, 1-1; Zb. NOR, V/30, 524.

³⁶²) AVII, 795, 2-2; v. Zb. NOR, V/30, 539.

štab u dolini Une, štab 2. domobranske divizije, smješten u Kostajnici, do 25. novembra je prikupio mnoštvo podataka iz kojih je bilo uočljivo da su »jače partizanske skupine u prostoru: Ljubina, Međumajdan, Rujevac i Žirovac«, odakle »namjeravaju napasti Dvor i Bosanski Novi«. Kasno uveče 25. novembra iz Divuše, gdje će tek pristići jedinice 1. brigade, oružnička posada je javila nadležnima da se, pripremajući napad na prugu Dvor - Volinja, u okolnim selima prikuplja osam do devet partizanskih brigada.³⁶³

Prema podacima koje je prikupila partizanska obavještajna služba, u Dvoru je bilo »oko 800 domobrana, 250 Nijemaca, 66 ustaša, 47 žandarma sa naoružanjem: dvije haubice, tri bacača mina, tri mitraljeza, 35 puškomitraljeza«. Bili su to dijelovi 2. gorskog zdruga i 12. pukovnije. U susjednom Bosanskom Novom bilo je oko dvije hiljade vojnika sa šest topova.³⁶⁴ Dobro utvrđena spoljna obrana kružnog oblika imala je bunkere s mitraljeskim gnijezdima i rovove punog profila. Sve je bilo opasano bodljikavom žicom. Kose sjeverozapadno od grada, rajon zvan Cerik, jugoistočno od sela Hrtići i kote 196, ispred rovova i mitraljeskih gnijezda, bile su zasijane nagaznim minama. U samom mjestu obrana je bila organizirana »po grupnom sistemu, utvrđene zgrade, mjestimično rovovi i bunker«. ³⁶⁵

U neprijateljskim posadama duž lijeve obale Une, između Kostajnice i Dvora, tamo gdje će borbenu aktivnost ispoljiti bataljoni 1. brigade, bilo je oko 850 vojnika. U Kostajnici, koja je od Dvora udaljena 24 kilometra, osim domobranske 2. brdske divizije (njene su tri bojne upravo bile u akciji »čišćenja« južno od linije Sisak - Petrinja, oko sjevernog oboda Šamarice³⁶⁶, bila je od 18. novembra i 1. četa 202. njemačkog oklopnog puka s vodom oklopnih pionira. Sela na pravcu napada 1. brigade imala su posade različite snage i sastava. Negdje su to bile samo domobranske trupe, kao u Kozibrodu, ili na mostu kod Volinje, negdje oružnici, a posvuda su uz domobrane, oružnike i ustaše bili i »majari«.

Uoči pokreta 1. brigade iz rujevačkih zaselaka, štabu brigade je naređeno da »stavi na raspolaganje sav svoj telefonski materijal štabu Divizije«. ³⁶⁷ Oficiri za vezu, odnosno komandir čete za vezu i svi telefonisti 1. brigade su se u kasno popodne 25. novembra u seocetu Sindaći, kod Javornja, na drumu Dvor - Zrin, priključili štabu divizije. Ostavljen bez telefona i telefonista, štab 1. brigade je po naređenju štaba divizije u predstojećoj borbi trebao da se poveže »sa svojim bataljonima pomoću relejnih stanica sa konjima, i to: tako da budu četiri relejne stanice od Crlješnice do štaba Divizije« u Javornju.³⁶⁸

Brigadi je naređeno da polazne položaje zaposjedne do 23 sata 26. novembra. Do tih položaja trebalo je preći više od trideset kilometara. Najduži put je predstojao 4. banijskom bataljonu: 35 kilometara raskvašenim stazama jugoistočnih padina Zrinske gore do položaja ispred Volinje. Zbog toga su kolone po bataljonima napustile Rujevac već u

³⁶³ Đ. Orlović, n. d. 99; AVII, 15, 27/1-34

³⁶⁴ AVII, 795, 2-1/1.

³⁶⁵ Đ. Orlović, n. d. 99.

³⁶⁶ Isto, AVII, 15, 20/1-7 i 28/1-31.

³⁶⁷ AVII, 795, 2-2.

³⁶⁸ Isto.

podne 25. novembra, da bi noć 25. i 26. novembra provele »na polovici puta«³⁶⁹

Bataljoni 1. brigade će se tridesetak sati, držeći se manje uočljivih staza i šumskih predjela, približavati zonama svoga napada, što će biti izveden u noći 26. i 27. novembra. Od lijevog krila, koje će otvoriti vatru na neprijatelja kod Volinje, do desnog krila 1. brigade, koje će zaposjesti Zamlaču, razmak je od oko 15 kilometara. Tu će brigada doživjeti svoje prvo vatreno krštenje u sudaru s njemačkih tenkistima.

Napad na utvrđena mjesta i čuke između Volinje i Zamlače počeo je u 23 sata 26. novembra, u isti onaj čas kad su dvije krajiške brigade krenule u napad na Bosanski Novi, Osma banijska napala lijevu obalu Une južno od Dvora, a bataljoni 7. banijske i 2. ličke, izmiješanog rasporeda, počeli da se uklinjavaju u spoljnu obranu Dvora.

Krtijaši su napali neprijatelja u selima Unčani i Golubovac u dolini Une. Otpor je bio i žestok i nepredviđeno dug. Napadi su se ponavljali više sati. Kad je neprijatelj, konačno, poražen u oba sela, 1. bataljon je u streljačkom stroju produžio na sjever, da bi 27. novembra, poslije kratkog i žestokog okršaja, ušao u Divušu, najveće naselje između Kostajnice i Dvora.³⁷⁰

Istovremeno se u borbu uputio i 2. bataljon »Pekiša Vuksan«, koji je u jednom naletu zauzeo Zamlaču, gdje su zarobljena 23 ustaška milicionera, među kojima je bilo više prisilno mobiliziranih, pa će svi takvi - poslije suđenja u Žirovcu - biti pušteni kućama.

Treći i Četvrti bataljon su bez borbe zaposjeli dodijeljene im položaje, gdje su okršaji počeli ujutro 27. novembra. Četvrti banijski bataljon, za kojeg je u izvještaju komesara brigade kazano kako je od jula do kraja novembra »najbolje napredovao od svih bataljona u pogledu vojničkog i političkog rada«,³⁷¹ uključio se u borbe protiv neprijateljskih posada iz Volinje i s mosta između Volinje i Grdanovca.³⁷² Nešto kasnije u svoj žestini dolazi do borbe i na položajima 3. kordunaškog bataljona, koji je u zasjedama sačekao Nijemce između Volinje i Kuljana. S tih položaja su u »sanitetski punkt« brigade u Brezovici stigli prvi ranjenici. Osim rukovodioca brigadnog saniteta Nikole Božića, u Brezovici, na previjalištu, odakle će ranjenici biti otpremani za Slunj, bile su i dvije bolničarke, koje su »morale ostaviti svoju jedinicu radi lošeg zdravstvenog stanja«. Bile su to Cvijeta Hruškar i Mira Zoričić. I do Brezovca, i od Brezovca prema Slunju, »organizaciju transporta ranjenika, to jest pribavljanje kola, uredio je drug Luketa, oficir kod štaba brigade«, a ishranu za ranjenike organizirao je ekonom 2. čete 2. bataljona. Prvi ranjenici koji su stigli u »sanitetski punkt« bili su Marko Iljanić, Stanko Čavić i Jovan Popović.³⁷³

Dok je 1. brigada zaposjedala, s mnogo uspjeha, položaje duž komunikacija na sjever od Dvora na Uni, ostale snage 1. hrvatskog korpusa, angažirane u borbi za Dvor i položaje južno od Dvora, nisu

³⁷⁰> Zb. NOR, V/10, 198.

³⁷¹ " Isto.

³⁷²> Isto.

³⁷³> AVII, 800, 4-3/1.

uspjele. Sedma banijska brigada je tek svojim sjevernim »klinom« dosegla unutrašnju obranu Dvora. Osmu nije uspjela zaposjesti položaje na lijevoj obali Une nasuprot Bosanskog Novog.

Štab 1. hrvatskog korpusa je zaustavljanje napada 2, 7. i 8. brigade objasnio manjkom volje kod starješina i boraca. Glavnom štabu Hrvatske će biti kazano da je posrijedi »nesnalaženje komandnog kadra, kao i nedostatak iskustva za ovakve borbe samih partizana«. Ipak, to neće biti razlozi da bi štab korpusa 27. novembra i pomišljao da odustane od daljnjeg napada na Dvor, jer nije odustajao ni 1. bosanski korpus, koji je imao mnogo više uspjeha. Štab 1. hrvatskog korpusa je naredio da se u noći 27. i 28. novembra ponovi napad na Dvor. Ovoga puta najteži zadatak je povjeren 2. ličkoj brigadi, ali će i njeni napadi biti završeni neuspjehom i s mnogo gubitaka (124 izbačena iz stroja).³⁷⁴

Nijemci su, baš kao i ustaško-domobranske komande, energično intervenirali. Već ujutro 27. novembra komandant Westen Bosnien kampff-gruppe general Friedrich Stahl je naredio svim snagama svoje 714. divizije da se probiju prema napadnutim gradovima s glavnom od Prijedora i s dijelovima jedinica od Kostajnice prema Dvoru. Glavnina 714. divizije je nadirala prema Bosanskom Novom dolinom Sane. Jedna četa 202. tenkovskog puka probila se kroz položaje jedinica 1. bosanskog korpusa i 27. novembra je ugroženim garnizonima u Novom i Dvoru dopremila municiju. Istovremeno je general Stahl zatražio i od svojih jedinica (3. bataljon 741. puka) i od ustaško-domobranskih snaga koje su bile angažirane u »operacijama čišćenja« na Baniji »oko sjevernog oboda Šamarice« (tri bojne 2. gorskog zdruga) da se odmah rokiraju u rajon Kostajnica - Volinje radi razbijanja partizanskih jedinica koje su blokirale Dvor na Uni.

Ispred najsjevernijih položaja 1. brigade (4. bataljon) već 27. novembra je prispjela vlakom iz Kukuruzara 4. bojna 2. gorskog zdruga. U tome vlaku je dovezeno i nekoliko njemačkih tenkova. Te jedinice su s posadama Volinja i s mosta Volinje - Grdanovac ponovile napad na 4. banijski, a potom i na 3. kordunaški bataljon. Domobrani i ustaše su zaustavljeni između Volinje i Kuljana, gdje su iz zasjede napadnuti njemački kamioni i domobranska pješadija. Nešto kasnije, kad je sa sjevera stigao oklopni vlak, komandant 3. bataljona Milisav Dakić je vatrom iz protutenkovskog mitraljeza zaustavio vlak, a zatim ga napao s obje strane pruge.³⁷⁵

Do jutra 28. novembra u rajonu Volinja su se prikupile sve snage 2. gorskog zdruga i 3. bataljona njemačkog 741. puka. Njemačko-domobranska komanda je očekivala da će im prolaze kroz raspored bataljona 1. brigade 6. divizije otvoriti njemački tenkovi. Ujutro 28. novembra od Volinje prema Divuši, Zamlači i Dvoru na Uni udarilo je - prema podacima štaba 1. hrvatskog korpusa - »pet srednjih tenkova, koji su imali topove«, a prema podacima štaba 6. divizije bilo ih je 7.³⁷⁶ Iz njemačkih podataka se vidi da su to tenkovi 3. čete 202. oklopnog puka. Tenkove je pratilo 5 oklopnih automobila. Budući da protutenkovski mitraljez,

³⁷⁴> Potpunije o 2. brigadi u borbi za Dvor na Uni vidi: Đ. Orlović, n. d. 98-108.

³⁷⁵) Zb. NOR, V/10, 134.

³⁷⁶) isto, V/30, 536; V/9, 348 i V/10, 24.

postavljen na položajima 3. bataljona, »nije mogao da probije te tenkove«, njemačka motorizirana kolona se probila prema Dvoru, a »pješa-dijska pratnja uz tenkove u jačini od 100 ljudi je bila raspršena.«³⁷⁷

Glavnina ustaško-njemačke pješadije (tri bojne i njemački bataljon) zaposjela je do jutra 28. novembra položaje južno od Volinje, rajon Cr-lješnice, odakle su potisnute čete 4. banijskog bataljona. Odatle ujutro 28. novembra kreće u napad oko 2000 neprijateljskih vojnika s baterijom topova. Tim snagama je najprije, do ranjavanja, komandovao nje-mački major Emmer, a zatim je komandu preuzeo zapovjednik 2. gor-skog zdruga pukovnik Gregorić.

Borba se zametnula u 10.20 sati kada su njemačko-kvislinški bata-ljoni naišli na snažan otpor 3. bataljona i dijelova 4. bataljona 1. brigade. Na prve njemačko-domobranske napade Kordunaši su odgovorili dobro organiziranim i smiono vođenim protunapadom. Do 16 sati, kad je ranjen major Emmer, neprijateljski bataljoni su uspjeli preći pola puta između Volinje i Divuše: za šest sati borbe - oko 4 kilometra ceste. No, u kasno popodne otpor 3. i 4. bataljona je popustio, tako da su Nijemci i domobrani u 19 sati izbili u Divušu, odakle je do Dvora 10, a do Zri-nja, preko sela Oraovice, 12 kilometara. Začudo, most u Divuši, preko Oraovice, nije bio potpuno razoren, tako da su ga domobranski »opko-pari« (pioniri) brzo osposobili za saobraćaj.

Južno od Divuše neprijateljski streljački stroj je zaustavljen na Golupskom brdu, a motorizacija na cesti ispred Golubovca. Tu su položaje držali Krtijaši. Treći i četvrti bataljon bili su odbačeni na zapad od ceste, tako da su ostali bočno njemačko-domobranskim bataljonima. Nalet njemačkih tenkova i pješadije krtijaši su kratko zadržavali. Pukovnik Gregorić će kasnije pisati da su njegove jedinice u »žestokom jurišu« zaposjele 225 metara visoko Golupsko brdo, Divuši s jugozapada, a da su zatim gonili partizane sve do Krstova brda iznad Golubovca i Unčana, gdje su ušli u raspored 2. bataljona »Pekiša Vuksan«. Upravo tu, iznad Golubovca i Unčana, vođena je izuzetno surova borba. Čete »Pe-kiše Vuksana« su ovdje, u višednevnim sudarima, više puta uzmicale, a onda se u silovitim kontranapadima vraćale. U nekoliko navrata vođena je borba prsa u prsa. Pamti se kako su Ilija Palija i Duja Čubrilo lomili kundake svojih pušaka u obračunu s ustašama, i kako je puško-mitraljezac 1. čete Ilija Krajnović, štiteći odstupnicu svojih drugova, poginuo, a braća Pjevači, vodnik u 1. četi Stevo, i desetar u 3. četi Nikola bili ranjeni. Ranjen je i njihov stričević, vodnik u 3. četi, Nikola Đukana Pjevača, ljudina velike ljepote.

Kad god bi se dijelovi 2. bataljona vratili na prethodno držane po-ložaje, zasipala bi ih jaka artiljerijska vatra. Naročito su opasni bili mi-nobacači. Jedna granata je raznijela mitraljesko gnijezdo jednog od zre-lijih u bataljonu, dvadesetpetogodišnjeg vodnika Nikole Miščevića. Vod-nik je poginuo, a Jovo Potkonjak i Veljko Dimić su ranjeni. Još nisu bili ni izvučeni s položaja, kad je nagnuo gust streljački stroj njemačke i domobranske pješadije. Lakše ranjeni Jovo Potkonjak se uspio povući, a osamnaestogodišnji Dimić je ostao nepokretan kraj mrtvog Miščevića. Čim je to uočio komandir 1. čete Duja Čubrilo, na neprijateljski stre-

³⁷⁷> Isto, V/10, 24.

ljački stroj poveo je svoju četvu. Sudar je bio strahovit, u letu. Postoji o tome zapis Velje Dimića:

»... Tuklo se vatrom i bajunetima, više kundaka je polomljeno. Kad su Nijemci i domobrani odbačeni, činilo mi se da je sve oko mene prekriveno leševima. Govorilo se da je među mrtvima nađen potpuno zdrav njemački vojnik. Imali smo i mi gubitaka. Teško je ranjen komandir našeg mitraljeskog voda, kojeg smo zvali Muso i Zlatonja... «

Komandir mitraljeskog voda »Pekiše Vuksana« Dragan Dejanović Muso je, kao i mladi Dimić, izvučen s više rana u tijelu. Bio je najspособniji mitraljezac u bataljonu. No, iz bolnice se nije, kao mladi Dimić, vratio u bataljon: u ešelonu Centralne bolnice Vrhovnog štaba, u vrijeme njemačke operacije »Weiss«, poginuo je na putu preko Neretve.

Za vrijeme najžešćeg okršaja, prenoseći izvještaj komandira 3. čete komandantu Paliji, poginuo je kurir Milan Potkonjak Bračko Kokin.

U posljednjoj zajedničkoj borbi bataljona prvog sastava 1. udarne brigade, prema ocjeni štaba divizije, »naročito su se istakli«³⁷⁸, i u prvoj borbi s njemačkim tenkovima i u borbi prsa u prsa s njemačkim i ustaškim strijelcima, gdje će mitraljesci 1. brigade prvi put doći do njemačkih odličnih šaraca, komandir 3. čete 1. bataljona Jovica Zorić (Vlada Ciganović je preuzeo 1. četvu, a Jovo Prodanović je postao zamjenik komandanta bataljona) njegov zamjenik Pejo Dubajić, desetar Nikola Puvača, komesar 2. čete 1. bataljona Jovo Marčetić, partizan Ciciban (tako su zvali Milana Damjanovića), Ciro Rađenović i Simo Popović, svi iz 1. bataljona, te Nikica Mišćević, vodnik, Ilija Potkonjak i Nikola Vojvodić iz 2. bataljona; zamjenik komandira 3. čete Dmitar Vujić, zamjenik komesara 1. čete Jovo Hajdin, borac Ilija Stojaković, Miloš Mandić, Nikola Crnković, Milan Kartalija - iz 3. bataljona, te iz 4. bataljona Gojko Đurić. Među imenima pohvaljenih nije spomenut Ilija Divjak, mladić koji je imao jedno bijelo oko, ali je zapamćeno kako je prilikom sudara 2. čete 1. bataljona s neprijateljem na jednom ustaši prebio pušku, a dvojicu probo bajonetom.

Njihova odlučnost je pomogla u zaustavljanju gustog neprijateljskog streljačkog stroja, koji je - obnavljajući negdje i po desetak puta juriše - nastupao iznad ceste. Otud se, izvijestit će pukovnik Gregorić »čula jaka vatra«. Zbog stalnog zaustavljanja, taj prostor ustaško-domobranski komandant naziva »najtežim zemljištem«.

Štab 1. hrvatskog korpusa je naređenje za povlačenje izdao u 6 sati 29. novembra objasnivši da bi »poslije spajanja« kostajničke »neprijateljske kolone sa garnizonom Bosanski Novi - Dvor« svi »daljnji naši napadi bili više nego ludi«.³⁷⁹

U borbama od posljednjeg sata 26. novembra do podneva 29. novembra, 1. brigada 6. divizije je imala 14 mrtvih i više od 30 ranjenih. Zarobila je 23 domobrana i 3 Nijemca.³⁸⁰

Štab korpusa je 1. brigadi naredio da se pomjeri u rajon Slunja, »gdje će se izvršiti reorganizacija«. Glavni štab je od štaba korpusa obaviješten da će bataljoni Kordunaša i Banijaca ostati u Kladuši.³⁸¹

³⁷⁸ Isti, 201.

³⁷⁹ Isti, V/9, 348.

³⁸⁰ Isti, V/10, 24

³⁸¹ Isti, V/30, 539.

Posljednji put u prvobitnom sastavu 1. hrvatska brigada je bila postrojena nekoliko kilometara istočno od Velike Kladuše, u muslimanskom selu Podzvizd. Stevan Opsenica misli da je to bilo 2. decembra 1942. godine; pamti da je »baš kad smo bili kod Podzvizda stigao kurir s naređenjem o reorganizaciji Brigade: da se Banijski bataljon odmah vrati prema Gornjem Žirovcu, a Kordunaški da se uputi prema sjeverozapadu, u rajon Veljuna. Odmah sam naredio da se brigada postroji na rubu šume Jelinić«. Postrojenoj brigadi naređenje je prenio komandant Opsenica. Kratko je govorio, ali - kako to pamti bombaš 2. čete 1. bataljona Stanko Bulj - »govorio je kao što braća govore, kao što najprisniji govore kad se rastaju, i ništa tu nije bilo zapovjedničkog«. Poslije Stevana Opsenice govorio je politički komesar Uroš Krunić. Bio je to govor - opet uzimamo svjedočenje pukovnika Stanka Bulja - kakav se zauvijek pamti. Naš komesar nam se rijetko takav predstavljao. Govor je njegov bio sav satkan od topline, prislan, gotovo nježan, a ipak uznositi i silovito podsticajan«. Govorio je onako kako se može govoriti samo ljudima kadrim za najveća djela, ljudima pothvata. I nije ga bilo u stroju kojemu - tako je taj govor i rastanak zapamtio jedan od trojice braće Bursać u brigadi, Pero Bursać, kojemu će nekoliko dana kasnije biti povjereno mjesto komandira mitraljeskog odjeljenja - »srce nije brže zakucalo, kojemu krv nije šiknula u mladenačko lice, a oči zažarile, pa bogami i zasuzile«. Poslije govora komesara Krunića, nastao je - to su riječi generala Opsenice - »neopisiv krkljanac. Svi su izlazili pred stroj i govorili. I, meni se čini: nije ga bilo tko nije govorio, od komandanata bataljona do komandira vodova i vodnih delegata, svi su se izredali, a i mnogi borci. Pa onda počeo grljenje i ljubljenje, pa dor za viđeno i neviđeno... « Rastanci teško padaju uvijek, a u ratu posebno. Valja imati na umu da su se u Podzvizdu 2. decembra 1942. godine rastajali mladići koji su pet mjeseci tkali prijateljstvo i prisnost u najtežim okolnostima, da su, uvijek izjednačeni, snovali istovetnu budućnost sve vrijeme na rubu smrti. Jedan od tih mladića, Branko Mamula, mnogo godina kasnije, isticat će superiornost ovog posebnog i zajedničkog iskustva. Baš u 3. bataljonu 1. hrvatske brigade Mamula je shvatio mnoge međuljudske kvalitete, pa i činjenicu da se, kako on to reče, »hrabar čovjek, po svoj prilici rađa, ali hrabrost se također i u borbama stiče«: pri tome, kaže, misli »na one najbolje među nama« bilo je i »rođenih junaka«, ali i onih koji su herojstvo dosegli privikavajući se na teškoće. »Naoko mirni i dobroćudni ljudi«, kaže Mamula, »iznenadaivali su me svojom hrabrošću. Siledžije obratno. Posebno se sjećam Jove Šimulije, koji je bio nešto stariji od nas. Ne bi se za njega reklo da mrava može zgaziti. A u borbama se pokazao nevjerovatno hrabrim i bio je kao stijenja postojan u najkritičnijim trenucima«. ³⁸²¹ O rastanku u Podzvizdu Branko Mamula je pisao kako su oni koji su odlazili iz 1. brigade »iskreno žalili za rastankom s Ličanima«. Svikli na združenu snagu najstarije partizanske brigade u Hrvatskoj, Mamula piše da ih »nije mnogo privlačio povratak na Kordun i vezivanje isključivo za kordunaške jedinice i područja. Kordun opljačkan, popaljen i iskrvaren, još uvijek

³⁸²¹ Izjave Stevana Opsenice, Stanka Bulja, Pere Bursaća i Branka Mamule.

je bolovao svoje svježe rane. Dalje od Korduna, s 1. brigadom, i naše su rane lakše zacjeljivale, jer smo, gotovo svaki od nas, u proljetošnjim ofanzivama izgubili nekog od svojih najdražih. Gubitak majke, brata i dvije sestre bili su mi teški... «³⁸¹ Rastajali su se oni koji su prvotno, uglavnom neiskazivano, međusobno nepovjerenje davno nadrasli, nadrastajući i sam život u borbenom pohodu dugom preko 1100 kilometara, u pohodu na kojem su, krenuvši s Korane, ostavili 89 grobova, odnosno više od 130 ranjenih i nekoliko stotina oboljelih.

Rastajući se, znali su da za mnoge među njima susreta novog neće biti. No ne govore o tome. Grle se dugo, a riječi je malo. Čuje se »đor« i »đor za neviđeno«, pa se mijenjaju satovi, pera, kape, bluže, šinjeli, mijenjaju se automati i puške, pištolji i bombe (»Neka ti je sretna, brusa!«), mijenjaju sve iz džepova, iz torbica, i torbice... I životi su njihovi izmiješani, ispleteni, jednoznačajni, kao i stvari koje izmjenjuju.

Postrojili su se u 8 sati, a rastajali se sve do 14 sati. »Vjerovali smo«, kaže Opsenica, »da će to rastajanje potrajati duže od sata, do sat i pol, a nitko nije mogao ni pomisliti da se šest sati rastajemo... «

S banijskim i kordunaškim bataljonom su ostali komesar Uroš Krunić, koji će preuzeti dužnost komesara u 7. banijskoj brigadi, i zamjenik komandanta Vojko Hohštefner, koji će uskoro, 27. decembra, preuzeti komandu 16. banijske brigade.

Kad su, nešto poslije druge popodnevne ure, »Marko Orešković« i »Pekiša Vuksan« ponovo postrojeni i u dvoredu krenuli prema Kladuši, za njima su, iza stroja i Uz stroj, još puna dva kilometra išli Banijci i Kordunaši. Čulo se oproštajno podvriskivanje i dozivanje, titovke su uz povike bacane u nebo, i torbice su bacane, pa hvatane, nikako da stanu Banijci i Kordunaši, nikako da se puste s Ličanima koji su se vraćali u Liku s punim bremenom prijateljske ljubavi doživljene u punom značaju tek na rastanku.

Po brežuljcima nad cestom, nad šumarkom na rubu kojeg je bila posljednja smotra brigade u prvom sastavu, sve to vrijeme su nijemo stajale žene, djeca i starci iz Podzvizda: bilo je teško shvatiti šta se događa.

Tako su 1. ili 2. decembra 1942. godine iz sastava 1. brigade 6. udarne narodnooslobodilačke divizije izdvojena dva bataljona - 3. kordunaški i 4. banijski, već pripremljeni da uđu u tek formiranu 15. kordunaško-banijsku brigadu, koja će nešto kasnije, neprestano popunjavana, prerasti u dvije brigade - 15. će zadržati samo kordunaške bataljone, a Banijci će se svrstati u 16. banijsku.

³⁸³> Branko Mamula, Dva puta u 15. brigadi, Druga godina NOR, Zbornik 6, Karlovac 1973, str. 223.

Milan Mišković (sa zastavom) s drugovima na Ljubovu aprila 1942. na dan zamjene rodoljuba za Talijane koje je zarobio bataljon Joce Njegomira

Kod Perušića 15. augusta 1942. Sjede slijeva: Dušan Knežević, Milan Lemaić, i Anđa Bobić (ili Milka Kokotović), stoje: Dane Jelača, Stevo Potkonjak, Dujo Čubrilo, Božo Pavičić, Božo Sijan i Milica Petrić

Bogde Vujnović, Mato Radulo-vić i Milan Sijan (sjedi)

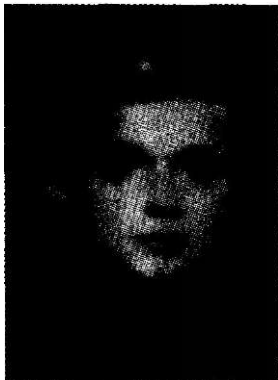

Juka Kolah

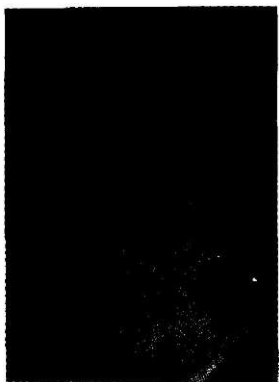
Jovo Prodanović

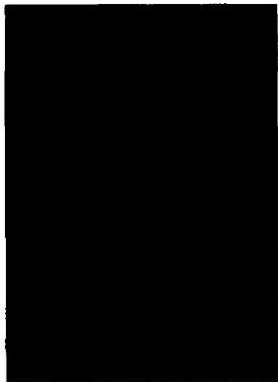
Mane Zorić

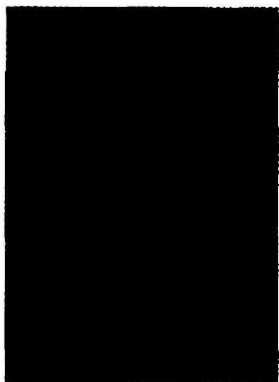
Nikola Novaković

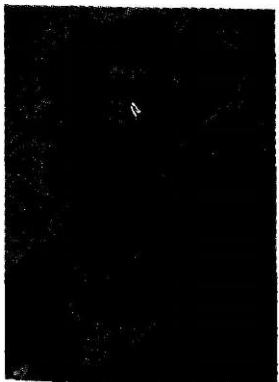
Jovan Stojavljević

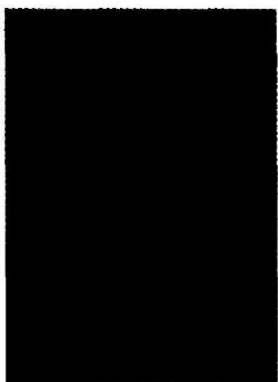
Nikica Lukić

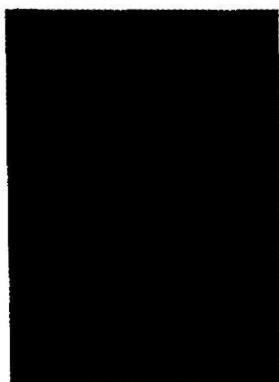
Nikola Lukić Karina

Đuro Skundrić

Jovo Grubišić

Dragutin Brkljač

Zorka Počuča i Ljubica Jerković

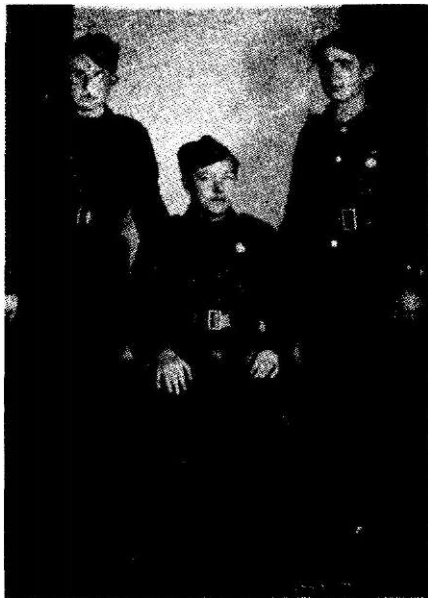
Mirko Francetić i Miloš Cvjetičanin

Sjede: Mićo Jelača, Dujo Čubrilo, Božo Pavičić i Milan Lemaić; stoje: Božo Šijan, Milica Petrić i Milka Kokotović

*Stanko Bulj sa M. Miškovičem
i R. Pavlovičem*

*Jozef Vorju, Sava Grozdanović
i Đuro Grozdanić*

*Milka Pećanac, Luja Jelača,
Svetislav Pavlović i Jovo Pajić*

*Milan Basta, kurir Špica Milan Ribar,
Dušan Bursać, Branko Pešić i
Stanoje Milenković*

*Bogdan Gašević,
referent saniteta
3. bataljona*

*Dragan Kalinić, Dušan
Vojvodić i Dragan Joksimović*

*Stanko
Torbica*